

E fa'afefea ona taunu'u mai Manu ma Laau fa'alafuā?

PEPA NUMERA 02 MO A'OA'OGA E FA'ALAUUILOA AI MEAOLA MA LAU FA'ALAFUĀ

(I le itulau i tua, o lo'o iai le lisi o upu o lo'o fa'aogaina i lenei pepa ma o latou uiga)

E mafai ona o'o atu manu ma laau fa'alafua i isi nofoaga i ni auala e fuafuaina e tagata e avefa ma mea taumafa po'o fagafago, fuafuaga mo le fa'aleleia o le tamaoiga, pe fa'aaoga fo'i mo le fa'aleleia o togālaau. O le monukusi (mongoose) e fa'aaogaina e isi atunu'u e fa'aitiitia ai le fa'afitauli o isi manu fa'alafua e pei o isumu, peitai ua sili atu ona tele lona a'afiaga leaga i lo isumu.

E iai taimi e fa'afuase'i ai ona o'o mai manu ma laau fa'alafuā i se nofoaga pe a lalafi mai i totonu o oloa ma uta feavea'i, lavalava po'o mea faigaluega. E mafai fo'i ona o'o mai manu ma laau fa'alafuā o le gataifale i tatou ogasami mai suasami o lo'o i totonu o va'a faimalaga i luga o ogasami.

A'afiaga mai Manu ma Laau fa'alafuā.

O manu ma laau fa'alafuā e fa'aleagaina le si'osi'omaga i vaega eseese nei:

O le a fa'atamaia puna'oa e fa'alagolago tele iai le soifuaga o tagata e pei o oloa mo le fofoga taumafa, suavai ma faleapitaga. O le sisi Aferika o se tasi lea o manu fa'alafuā sa mafai ona o'o mai i totonu o Samoa i le 1990 ma fa'atamaia ai laau tōtō e pei o le talo e fa'alagolago tele ai aiga mo mea taumafa aemaise o le tamaoiga maua mai i le auina atu i maketi i atunu'u mamao.

1. Fa'amutaina le ola lelei o apitaga fa'a-natura. O le alamea, na te fa'atamaiaina 'amu ola auā e fa'alagolago tele iai mo meaai. O isi í'a e fa'alagolago tele i 'amu mo meaai o le a fa'aitiitia ma lē toe maua pe a fa'aleagaina 'amu ona o le alamea. O le a avefa fo'i lea ma fa'afitauli i tagata faifaiva peā lē toe maua ni í'a.

2. O manu ma laau fa'alafuā e pei o isumu ma manu nini'i latou te feavea'ia fa'ama'i e pei o le mala uliuli (Black Plague) i tausaga ua tuana'i sa faitau miliona i latou sa maliliu ai.

3. O loi nini'i latou te atia ma fa'aleagaina laupapa o fale, auala laupapa ma meatotino. I le taimi nei, ua le'o toe fa'aaogaina se tasi o faleaoga i Fiti ona ua mata'utia le fa'aleagaina e loi nini'i papa'e. E a'afia ai tatou tu ma aga po'o aganuu e masani ai.

E tele a'afiaga o manu ma laau fa'alafuā e a'afia ai tagata uma po'o atunu'u uma o le Pasefika. O so'o se nofoaga e iai tagata e iai foi manu ma laau fa'alafuā ona e feavea'i e tagata.

O se auala faigofie e mafai ona e fesoasoani ai i le fa'aitiitia o a'afiaga mai manu ma laau fa'alafuā, o le taumafai lea e siaki ma fa'amama ato ma meatotino feavea'i pe a faimalaga i nofoaga eseese, ia taofia le o'o atu o meaola nei i isi nofoaga. E leai ni tatou ofisa, masini ma tagata faigaluega e fa'atinoina galuega fa'asu i motu uma o le Pasefika, ua na'o nofoaga fa'apitoa e pei o malae va'alele ma uafu, latou te galulue e foia le fa'atuputupuia o nei fa'afitauli. Fa'amolemole, e taua lou sao i le fa'aitiitia o le o'o atu o nei meaola i isi atunuu po'o isi nofoaga.

E fa'afefea ona foia nei fa'afitauli?

1. E sili lava le puipuia – o lona uiga ia galulue fa'atasi tagata uma e taofia le o'o mai o manu ma laau fa'alafua i totonu o tatou atunu'u. E sili atu ona faigofie ma taugofie lea, pe a fa'atusatusa i tupe e tele e totogi mo le togafitia o fa'afitauli e tutupu mai pea o'o ina tu lau eleele i totonu o se atunu'u.
2. Fa'atamaia – o so'o se manu po'o se laau fa'alafua ua mautinoa ua vaaia i totonu o se atunu'u po'o se nofoaga, ia fa'avave loa ona togafiti ma fa'atamaia.
3. Taofiofia – ia vave ona taofia ma puipuia nofoaga ua a'afia ae lei o'o atui i isi nofoaga.
4. Fa'aaogaina o nofoaga fa'apitoa e foia ai pe taofiofia ai a'afiaga mai manu ma laau fa'alafua.
5. Fa'aaogaina o isi meaola e foia ai le fa'atuputupulaia ma le fa'ateleina o a'afiaga mai manu ma laau fa'alafua.

LISI O UPU MA O LATOU UIGA

Vai Lafoai o Va'a – vaimagalo po'o suasami o lo'o fa'apaleni ai le va'a i taimi a'o femalagai.

Puipuiga o le Ola fa'anatura – fa'atinoina o galuega ma fuafuaga mo le puipuia o le si'osi'omaga ma tagata mai a'afiaga o meaola ma vai laau o'ona.

Fa'ama'i (mala) uliuli – o se mala fa'a-le soifua maloloina e faitau miliona tagata ua feoti ai i le tausaga 1346-1353.

Fuafuaina – fa'atinoina o se galuega ua maea fuafuaina.

Apitaga - o nofoaga o lo'o ola fa'atasi ai ituaiga o meaola ma auala eseese o lo'o fa'aaogaina i le ola fa'alenua o lea meaola ma lea meaola aemasie o lo latou feso'otaiga ma le si'osi'omaga o lo'o ola ai. O meaola fa'atasi ai ma mea e lei ni ola o vaega taua ia o se apitaga.

Puipuiga mo le fa'aleleia o meataumafa – mautinoa le mauaina pea o mea taumafa, aemaise o meataumafa tatau.

A'afiaga leaga - o ni a'afiaga e fa'aleagaina ai le ola o meaola, tagata fa'apea le si'osi'omaga

Vaega o Fa'asu ma Puipuiga – Matagaluega po'o ofisa o lo'o gafa ma le puipuia aemaise o le tali atu i a'afiaga fa'apea fa'amai e a'afia ai le tamaoaiga ma le si'osi'omaga o se atunu'u.

T: +685 21929
E: sprep@sprep.org
W: www.sprep.org
P.O. Box 240, Apia, SAMOA
SPREP's Vision: The Pacific environment – sustaining our livelihoods and natural heritage in harmony with our cultures